

Krytyczny obraz świata w twórczości Josefa Svatopluka Machara

Lata dziewięćdziesiąte XIX wieku, w których żył Josef Svatopluk Machar, były burzliwym okresem rozwoju czeskiej poezji, a także całej literatury i kultury. Literaturze oraz sztuce czeskiej zaczęto stawiać ambitne cele „mówienia szczerą prawdą swego wnętrza” (Magnuszewski 1973, s. 216), głoszono odejście od ideologii słowianofilskiej. Na arenę literacką wkroczyło młode pokolenie pod hasłem moderny.

Czołowym poetą przełomu wieków był Josef Svatopluk Machar, który głosił hasła upowszechnienia poetyckiej przemowy, nowego sposobu widzenia świata. Tematy, jakie poruszał, dotyczyły przede wszystkim problemów ówczesnego życia, zwyczajnych sytuacji, szarych ludzi, pospolitych miejsc. Ukazywał prawdę codziennej egzystencji z wszystkimi jej wadami. Pisarz nie koncentrował się na narodowych czy historycznych pytaniach. Jego rola polegała na ukazywaniu świata pełnego trosk, obłudy, szarzyzny, smutku i biedy socjalnej.

Josef Svatopluk Machar urodził się w Kolinie w 1864 r. Młodość, którą opisał w *Konfesech literáta* (1901) spędził najpierw w Kolinie, później w Nymburku, Brandýsie nad Łabą, następnie w Pradze, gdzie w 1886 roku ukończył gimnazjum (po klasie VI musiał zmienić szkołę wskutek konfliktu z katechetą). Już wtedy wyróżniał go antyklerykalizm. Z niechęcią odnosił się do religijności instytucjonalnej (ostro krytykował Kościół), akceptował indywidualną drogę człowieka do wiary. Miało to znaczący wpływ na rozwój jego twórczości. W tym okresie pisał pod pseudonimem Antonín Rousek. Po maturze w 1886 roku i jednorocznej służbie wojskowej (1887–1888) pozostał

w armii ze stopniem oficera, ale już w 1891 roku opuścił wojsko i wyjechał do Wiednia, gdzie pracował jako urzędnik bankowy. Przeżył tam trzydzieści lat. Do ojczyzny wrócił dopiero po pierwszej wojnie światowej.

W tym okresie powstała najistotniejsza część jego twórczości poetyckiej i publicystycznej. Podczas pobytu w Wiedniu wnikliwie poznał system polityczny monarchii habsburskiej. Czynnie brał udział w rodzimym ruchu umysłowym i literackim. Pisał artykuły do takich czasopism, jak „Čas” czy „Naše doba”. Jego przyjaciółmi byli: wybitny polityk Tomasz Garrigue Masaryk i pisarz Alois Jirásek, z którym przez wiele lat korespondował. Owocem tych kontaktów jest zbiór „rozmów”, wydany pod nazwą *Čtyřicet let s Aloisem Jiráskem (Czterdzieści lat z Alojzem Jiráskiem, 1931)*. W tym czasie Machar deklarował się jako socjaldemokrata i realista i pisywał dla czasopisma „Čas”, o czym świadczy jedna z jego wypowiedzi:

Moje příslušenství k české straně pokrokové nevázało se na program (nikdy jsem nepřečetl tu červenou knížku, v níž bylo složeno vyznání víry), byl jsem nedělním feuilletonistou Času a věřil lidem a v lidi, kteří za Čase stáli (Machar 1927, s. 13).

W tej samej książce wyznał:

Strany mi nebyly ničím, národ vším, a kdo měl porozumění a pracoval kde a jak mohl pro ten celek, byl mi blízký a mohl být jist mou přátelskou pomocí (Machar 1927, s. 13).

Po powrocie do ojczyzny w 1918 roku napisał:

Věděl jsem, že jedu z říše smrti do země života. V duši jsem měl rozjásané světlo, smíření s domovinou a celé jaro kvetoucích nadějí. Všechno bylo zapomenuto a odpuštěno: dřívější boje, hněvy, rozhorlení, nepřátele, protivníci (Machar 1927, s. 9).

W 1894 roku Machar napisał słynny artykuł o Wítězslavie Háłku, który to wywołał burzliwą dyskusję wśród czeskiej opinii publicznej. Ukazał on podziały zarówno generacyjne, jak i polityczne. Był także inicjatorem i jednym ze współautorów najbardziej znanego wystąpienia programowego młodych artystów, krytyków, dziennikarzy lat dziewięćdziesiątych – *Manifestu Czeskiej Moderny*, głoszącego mię-

dzy innymi hasła indywidualizmu i krytycyzmu. Po zakończeniu pierwszej wojny światowej piastował urząd generalnego inspektora czechosłowackiej armii (lata 1919–1924). Mimo iż od początku należał do sfer rządowych, później przeszedł do opozycji, a w końcu bliski był poglądom skrajnej prawicy. Po odejściu ze stanowiska znowu zaczął publikować. W dziele *Pět roků v kasárnách (Pięć lat w koszarach, 1927)* stwierdził:

Vrátil jsem do Čech při prvním červánku naší svobody... Předpokládal jsem, že takový úžasný obrat v osudech našeho lidu nutně musí zatřást duši jeho, zburcovat všechno dobré v ní a proměnit celý charakter našeho národa... Přišel jsem, člověk nový, k lidem novým. Snil jsem velký sen o novém kulturním českém člověku. Procitl jsem, stáhl ruku zpět a vyhledal svůj starý bič (Machar 1927, s. 61–62).

Machar rozczarował się sytuacją panującą w kraju, czemu dał wyraz w swojej twórczości.

Poezja historyczna *1893–1896* i *Golgata* stała się zwiastunem nowego etapu w twórczości Machara. Na początku bowiem XX wieku autor przystąpił do realizacji starego planu opisu – podobnie jak wcześniej Victor Hugo i Jaroslav Vrchlický – obrazu ludzkości od czasów najstarszych aż po współczesność. Dzięki temu powstał obszerny cykl poetycki *Svědomím věků (Sumieniem wieków)*. Największe znaczenie odgrywają dwa pierwsze zbiory tego cyklu: *V záři helénského slunce (W blasku helleńskiego słońca)* i *Jed z Judej (Trucizna z Judei)*. Autor napisał o nich:

Já dodělávám ty dvě knihy antických básní. Ještě nic mi nebylo tak blízko, jako tohle. Ze všeho, co jsem dosud psal (Pešat 1959, s. 102).

Stwierdził także:

[...] ti moji antičtí lidé mají tolik mojí krve jako žádné jiné knihy, jež jsem dosud psal a mojí lásky, nenávisti. Ale je to zavřeno tak, že to člověk – čtenář nenajde, a proto že nechci, aby každý šosák, kdo vydá za knihu 3 koruny, měl právo očumovat mé nervy a hmatat po mé krvi svými špinavými prsty (Pešat 1959, s. 102).

W tej rozległej literackiej panoramie dziejów przeszłość stała się dla Machara swoistą religią. Jej obraz autor budował, opierając się

niemalże wyłącznie na źródłach historycznych, sięgał do starych kronik. Priorytetowym założeniem było ukazanie człowieka i jego mentalności z psychologicznego punktu widzenia. Swoją wizję historii nie rozpoczyna kulturą antyczną, wprowadza ją chronologicznie dopiero po motywach chińskich, babilońskich, hebrajskich, egipskich i perskich. Prezentuje Helladę od rozkwitu aż po jej zmierzch, a paralelnie z nią zaczynają pojawiać się i pierwsze motywy rzymskie. Te dwa pierwsze zbiory stanowią preludium do głównego tematu – Rzymu. Opisuując Helladę, autor podkreśla przede wszystkim kulturę, dlatego też napisał cykl wierszy o wybitnych filozofach (*Pythagoras, Skeptik, Umírající Aischylos, Parrhasios, Eurypides, Poslední vítězství Sofoklovo, Polemon*).

Machar opisuje także Rzym za czasów cesarstwa. Wykorzystuje do tego celu monolog (głównego bohatera czy innych postaci z jego kręgu). I tak – na przykład – siłę Rzymu, wielkiego, niezniszczalnego imperium, wyraża autor, przypominając przygodę rzymskiego obywatela, który w chwili, gdy Hannibal oblegał miasto, kupował grunty, na których stacjonowały wojska nieprzyjaciela (*Hannibal ante portas*; Machar 1931, s. 128). Wierzył, że wkrótce nastanie pokój i będzie mógł je obsiać. Tak też się stało, cesarstwo bowiem zwyciężyło w tej wojnie. W kolejnym utworze, zatytułowanym *Senatus populusque Romanus* (Machar 1931, s. 139–141), słowa *senat* i *lud rzymski*, wypowiedziane przez posła rzymskiego, wzbudzają taki respekt w monarsze syryjskim Antiochu, że rezygnuje on z oblężenia Aleksandrii i daje swym wojskom rozkaz odwrotu. Natomiast w zbiorze *Jed z Judey* w wierszu *Civis Romanus* kreśli autor portret rzymskiego żebraka, który prosi o wsparcie pieniężne przejeżdżających kupców syryjskich, ale jest zbyt dumny, by przyjąć pogardliwie rzuconą jałmużnę:

Z těch kupců jeden hodil peníz k němu.
Však římský občan nezdvihl se po něm,
Neb peníz padl v dál několik kroků.
Jen převalil se, zahleděl se v dáli,
v tu sladkou línou perspektivu dálky.

(Machar 1932a, s. 89)

Machar w swym dziele zachwyca się antykiem. *V záři hellenského slunce* podmiot liryczny przyjmuje postawę sceptyka, który, pomimo że ciągle jeszcze wierzy w Boga, znajduje pozareligijną interpretację wiąższości zjawisk w przyrodzie (*Skeptik*, s. 59–61).

W *Jedu z Judey* antyczny świat zaczyna powoli spierać się z rosnącym w potęgę chrześcijaństwem. Autor stara się przekonać ludzi, że można egzystować bez bogów: starych czy nowych. W utworze *U Býči hlavy (Pod Byczą głową)* filozof nie znajduje w przyrodzie miejsca dla bogów, jest pewien, iż kiedyś nadejdzie chwila prawdy, „jež sejme lidstvu neviděná pouta” (s. 42). Umierający Petroniusz w upadającym z dnia na dzień Rzymie już wie, że:

... lidstvo ctilo po tolik set roků
pohádky hloupé, básníků sny dětské.
(*Petronius*, Machar 1932a, s. 69)

W utworze *Večer Marka Aurelia ve Vindoboně (Wieczór Marka Aureliusza w Vindobonie)* Marek Aureliusz stwierdza, że zaledwie jedni bogowie przestali zajmować myśli ludzkie, wnet pojawili się nowi:

Však mudrc jenom potlačí svůj povzdech
A klidně dál se dívá na běh věci,
Jež vznikají jen, aby zanikaly
A částkou toho byly, co svém žitím.
(Machar 1932a, s. 107)

W zbiorze tym przenikają się pierwiastki ówczesnego poglądu autora na kwestie religii. Rozszerzające się chrześcijaństwo pogardliwie nazywa on trucizną z Judei. Według poety świat antyczny był doczesnym szczęściem, jednakże został zniweczony przez narodziny nowego wyznania. Złamało ono ludzkie charaktery, stłumiło naturę, a ziemskie szczęście zamieniło w pragnienie osiągnięcia wiecznej szczęśliwości aż do śmierci. Mówi o tym chociażby w wierszach: *V katakombach (W katakumbach)*, *Ad bestias*, *Křesťanka (Chrześcijanka)*.

Już w zbiorach poetyckich 1893–1896 i *Golgota* wyraźnie widać, iż Machar przetworzył cały dotychczasowy charakter swej poezji.

Posługiwał się bowiem wierszem wolnym, używał często pięciostopowego nierymującego się jambu, formy monologów, dialogów, zapisków, listów. Dużą rolę odgrywały tu apostrofa i pointa. Jego wiersze zawierają też charakterystyczny detal, w którym koncentruje się ich myśl przewodnia. Na przykład w wierszu *Jeden z desáté legie (Jeden z dziesiątej legii)* takimi słowy kończy się monolog żołnierza, przygotowującego się do zemsty za śmierć Cezara:

Noc pokročila. Spaní tvoje matko
Je lehké tak, a vstáváš vždy záhy,
Když začnou hasnout hvězdy. Vzbud' mě, prosím,
Kdyby snad spánek uklidnit chtěl trochu
Tmou milosrdnou tesknost duše mojí
A žár mých víček... Vzbud' mě tedy, máti,
By Plancus a ti druzi nečekali...

(Machar 1912, s. 56)

Uważa się, iż jest to swoista, zmodernizowana i bardziej wyrafinowana odmiana pointy. Jednakże autor kończąc utwory, sięga poza pointą do licznego zasobu środków stylistycznych. Wiele utworów kończy się zawołaniem czy też apostrofą. We wcześniejszych utworach Machar używał języka potocznego, tutaj natomiast ustępuje miejsca retoryce językowej. Poeta po mistrzowsku osiąga w swych utworach patos, który nadaje im zabarwienie archaiczne. Taki charakter poezji historycznej Machara wzmacnia się dzięki użyciu archaizującej składni:

Vyznám se, o Rúfe,
Že nerozumím dobře slovům tvým,
Však věřím v pravdu jejich, neboť žiješ
Veřejných věci v proudu, pozoruješ
I čin i lidi. Já dle povahy své,
Jež ráda tráví v přemítavém klidu,
Jdu sadem rád a pozoruji práci
Svých otroků.

(*Na ulici*, Machar 1931, s. 155)

W obszernym cyklu historycznym daje się zauważyć, że Machar coraz wyraźniej oddala się od aktualnych zagadnień, od problemów czeskiej poezji. Interesuje go wyłącznie historia, której zadaniem jest

sprowokowanie czytelników do głębszych przemyśleń, aby lepiej zrozumieć świat.

Kolejne tomy cyklu *Svědómím věků: Barbaři (Barbarzyńcy), Pohanské plameny (Pogańskie płomienie), Apoštolové (Apostołowie)* są kontynuacją krytyki chrześcijaństwa w dobie średniowiecza. Główne motto *Barbaři* zostało zawarte już w pierwszym wierszu *Tma (Ciemność)*:

Noc leží na všem. A tma její duší.
Kříž ohromný z ní ramena svojí zdvihá
A ta jsou černá, jako by Smrt sama
Své paže rozvírala...
[...]

Dva černé stíny rvou se spolu nad vším:
To stařec – papež bije dřevem kříže
Do meče, jímž se císař Němec snaží
Jej sehnat s křesla kdysi Augustova...
(Machar 1932b, s. 9–10)

Machar przytacza wiele dowodów, mających pokazać, że chrześcijaństwo niesie ze sobą tylko zło. *Pohanské plameny*, nawiązujące do *Barbařych*, stały się obrazem odrodzenia ducha antyku. Wielcy renesansowi artyści chylą czoła przed wielkimi dziełami starożytnych twórców – niedoścignionymi ideałami. Mówi o tym w utworach: *Donatello, Socha Afrodity (Rzeźba Afrodyty), Večerní myšlenky Michelagniola Buonarottiho (Wieczorne myśli Michała Anioła Buonarottiego)*.

W *Apoštolech*, piątej księdze cyklu, defilują ci, którzy czy to słowem, czy czynem chcą przeprowadzić reformę kościoła, jak i dotychczasowego sposobu pojmowania świata. Są to, między innymi, Jan Hus, Jan Žižka, Marcin Luther, Jan Amos Komenský, Krzysztof Kolumb, Galileo Galilei, Cromwell, a także papieże, cesarze, Ignacy Loyola. Tłó tych postaci stanowią rozmaite obrazy historii, na przykład wojna trzydziestoletnia, rewolucja francuska, chłopskie bunty. Pojawia się tu dążenie do pełnego uchwycenia codziennej egzystencji opisywanego środowiska.

Svědómím věků miało być swoistą ucieczką autora od współczesności i marazmu życia codziennego. Krytycy literaccy uważają, że zbiór ten należy już do schyłkowego okresu twórczości Machara, co jest związane z przedwojennym kryzysem indywidualizmu lat dziewięćdziesiątych XX wieku.

Indywidualistyczne pojmowanie historii pojawiło się przede wszystkim w dwóch zbiorach czeskiego poety: *Roky za století 1. Oni i Roky za století 2. On*. Wiersze w nich zawarte dotyczą burzliwego okresu francuskiej rewolucji burżuazyjnej, która była dla Machara okresem ogromnego natężenia ludzkich sił, symbolem zmiany na lepsze. W utworze *Danton III*, pisze:

Však Revoluce je přec dobrým dílem,
ač živena je námi, lotry, blázny.

(Machar 1928, s. 134)

Dla autora rewolucja, którą opiewa, jawi się jako tajemnicza, fatalistyczna, niczym nie opanowana siła, która niszczy wszystko na swej drodze. W wierszu *Marat* podaje on przyczyny jej powstania:

[...] Revoluce
je zakručením hladových břich lidu,
ne plodem lebek. Pomstou bědných duší,
ne konstrukcemi žvavých Advokátů.

(Machar 1929, s. 110)

W innym miejscu utworu podmiot liryczny stwierdza:

Dítětem lidu byla Revoluce,
teď milenkou jest jeho, on ji hlídá
a nedovolí aby hrubé prsty
po bílých ňadrech klouzati jí směly!

(Machar 1929, s. 112)

Ostatnie tomy *Svědómím věků*: *Kručky dějin* (*Kroczi dziejów*) i *Kam to spěje* (*Dokąd to zmierza*), powstałe w latach 1917–1926, przedstawiają portrety artystów, polityków, uczonych, władców, jak i prostych ludzi. Końcowy utwór owego cyklu, *Poslední kosmická*

pišeň (*Ostatnia piešň kosmiczna*), jest polemiką z optymizmem Nerudy:

Kde je země? Byla vůbec?
Její život, sláva, pých?
Nikdo jí tu nepohřeší,
Sudba všech to zemělých.
[...]

Naše verše, naše láska,
Naše trýzně, radost, žal –
Hlucho. Jenom světy šumí
Na svých drahách dál a dál.
(Machar 1932b, s. 242–243)

Bogaty tematycznie cykl *Svědomím věků* obfituje zarówno w motywy świata antycznego, jak i w elementy walki przeciwko chrześcijaństwu i apoteozę francuskiej rewolucji burżuazyjnej. Autor pragnął uchwycić cały rozwój ludzkości na przestrzeni dziejów.

W roku 1893 rozwinęła się publicystyczna działalność Machara na polu literackim, przede wszystkim w czasopiśmie: „Čas”, „Naše doba”, „Rozhledy”, „České noviny”. Publikował on swoje felietony również w „Viedeňských listach” i w czasopiśmie „Die Zenit”.

Na uwagę zasługują jego felietony, które zostały wydane w postaci książki, np. *Stará próza* (1903) czy *Hrst beletrie* (*Garść beletrystyki*, 1905). *Stará próza* powstała w latach 1888–1891, jej zadanie polegało na ukazaniu obłudy współczesnego świata. Natomiast w *Hrst beletrie* przeważają portrety ludzi z najróżniejszych warstw społecznych. Są to małe psychologiczne obrazki bliskie szkicowi literackiemu.

W swoich felietonach Machar skupia uwagę czytelnika na aktualnych wydarzeniach, zmuszając go tym samym do głębszej refleksji. Felietony były dla niego tak samo ważne, jak twórczość prozatorska, a to dlatego, że dostarczały mu możliwości do zajęcia stanowiska wobec aktualnych wydarzeń. Większość tych publicystycznych rozpraw został zapisanych wierszem. Wyróżniają się one wielobarwnością, wielopostaciowością, prezentując stosunek autora do egzystencji,

świata współczesnego – są to atakujące polemiki, portrety jednostek i reportaże czy też szkice autobiograficzne. Używając ironii i sarkazmu, autor piętnuje ludzkie przywary, zakłamanie, politykierstwo i filisterstwo. Gani tak kręgi polityczne, jak i kościelne.

Twórczość felietonistyczna była dla Machara ważnym dokumentem, świadectwem doby, w której żył, a także środkiem systematycznego komentowania czeskich i austriackich stosunków politycznych, miejscem starcia z politycznymi przeciwnikami, była też zaciższem, gdzie dawał upust swym emocjom, uczuciom, wspomnieniom i wrażeniom z licznych podróży. Emanuje ona indywidualizmem, subiektywizmem, obfituje w ironię i sarkazm.

Wczesną polemikę wokół Háłka zebrał i wydał w książce *Za rána* (*Rankiem*, 1920; pierwotnie nosiła tytuł *Knihy fejetonů I*, 1901), polemiki z konserwatywnymi przedstawicielami nacjonalistycznej polityki kulturowej V. Vlčkiem i F. Zákrejsem zostały umieszczone w tomie *Trofeje* (*Trofeje*, 1920, pierwotnie *Knihy fejetonů*), natomiast literackie portrety i krytyki opublikował w zbiorze *V poledne* (*W południe*, 1921), krytyczne uwagi zaś na stosunki panujące w Czechach znajdują się w zbiorach: *Českým životem* (*Czeskim życiem*, 1912) i *Vzpomíná se* (*Wspomina się*, 1920). Szkice na temat sytuacji społecznej i politycznej, podobizny polityków, jak również prostych ludzi, zostały nakreślone w książkach *Videň* (*Wiedeń*, 1919) i *Videňské profily* (*Wiedeńskie oblicza*, 1919). Polemiki z czeskim klerykalizmem wraz z historycznym wykładem koncepcji antyku i chrześcijaństwa znajdują się w *Katolických povídkach* (*Katolických opowiadaniach*, 1911) i *Antice a křesťanství* (*Antyk i chrześcijaństwo*).

W 1906 roku Machar publikował w czasopiśmie „Čas” artykuły o antyku i chrześcijaństwie, które później zostały zebrane i wydane w formie książki w 1930 roku. W *Antice a křesťanství* autor głosi:

Umění antiky bylo neoddělitelnou součástíkou života národního, a tepna života toho bije v něm dosud. Ale musí být poznáno celé a ve všech oborech, aby byla jasná celá jeho nádherná harmonie (Machar 1930, s. 15).

Twierdzi, że wszystkie epoki korzystały z dorobku starożytności, powołuje się na Szekspira, dwór Ludwika XIV, niemieckich klasyków.

Stwierdza też:

Harmonii dvou světů jest antika. Krásy a síly, ženy a muže, Hellady a Říma (Machar 1930, s. 16).

Na piedestale stawia Juliusza Cezara, uważając go za postać najbardziej godną podziwu i naśladowania. Twierdzi, iż religia chrześcijańska doprowadziła do upadku antycznego świata:

Antika zahynula jedem z Judey, ale ani těm, kdož jí ho dali pít, neslouží ke zdraví. Je podnes smíšen s jejich krví, zmalátnuje jejich energii, otupuje smysly, ničí rozvahu, zatemňuje celý život (Machar 1930, s. 19).

W 1906 roku Machar po raz pierwszy odwiedził Italię. Po powrocie napisał zbiór felietonów, które zatytułował *Řím (Rzym, 1907)*. Autor dobrze znał historię antycznego Rzymu, czytywał bowiem dzieła znanych rzymskich historyków: Tacyta, Plutarcha. Jego utwór jest swoistą polemiką z kościelnym pojmowaniem historii i jej interpretacją. Rzymowi antycznemu przeciwstawia Rzym chrześcijański jako synonim upadku. Opisuje także współczesną stolicę zjednoczonych Włoch, która według niego złamała świecką moc papieży:

Moderní Itálie nevedla boj proti papežství jako instituci církevní: jí stačilo, že zbavila papeže panství světského. Nechala svatého otce v jeho Vatikaně, nechala mu vybledlou pompu a dekadenci jeho slávy, neboť v Římě dohrálo vše, co bylo středověkem. Nevedla boj proti němu, neboť zde v Římě jest boj dobojován: protivník padl a nebylo potřeba ani jedině rány (Machar 1928, s. 241).

Autor kończy swe dzieło słowami:

Dnes je křesťanství tak vyvětralou a prázdňou formou, jako byla víra v bohy, když nastával pád antického světa. (Machar 1928, s. 260)

Utworem opisującym kolejne dwie podróże do Italii jest *Pod sluncem italským (Pod włoskim słońcem, 1918)*. Aczkolwiek nie ma on wydźwięku satyrycznego, prezentuje raczej piękno włoskiej przyrody, zawiera opisy Rzymu i jego pamiątek, a także Neapolu, Tivoli i Capri.

Myśli zaprezentowane w *Římie* wywołały burzliwe dyskusje wśród czeskiego duchowieństwa katolickiego. Powstał szereg broszur i arty-

kułów napisanych przez księży, negujących tezy Machara. Dostarczyły one Macharowi wielu materiałów, dzięki którym powstały felietony zatytułowane *Katolické povídky* (*Opowiadania katolickie*, 1911). Są one walką wypowiedzianą przez autora rzymskiemu duchowieństwu i klerykalizmowi. Machar nazwał ją „rušením živnosti” (*zniesienie rzemiosła*; por. *Dějiny české literatury III*. 1961, s. 519). Takimi słowy pisze o religii katolickiej:

[...] katolicismus je ono pohodlné obojživelnictví, které něco jiného má v ústech, a vždy opak toho v duši (Machar 1919, s. 293).

W tym dziele autor stworzył specyficzny typ opowiadania. Prosta historia, atakująca za pomocą pamfletu niedotrzymanie celibatu przez księży, a także niezgodności z religijną teorią i praktyką, rozwija się w środku toczącego się nieustannie dialogu pomiędzy autorem i jego przeciwnikami. W ten sposób Machar reaguje na polemiczne artykuły księży. Wszystkie jego zbiory felietonów wymierzone są przeciwko współczesnemu klerykalizmowi, zakłamaniu panującemu wśród duchowieństwa.

Można pokusić się o stwierdzenie, że „memoárovym dílem” są *Konfese literáta* (*Wyznania literata*), które można uznać za utwór biograficzny. Są w nim bowiem fakty z życia Machara, jego spotkań, znajomości z różnymi ludźmi, literackie próby, wywody o problemach społecznych i narodowych, które go zaabsorbowały, przede wszystkim jednak opis wewnętrznych doznań z czasów dzieciństwa, lat gimnazjalnych, studiów i wstąpienia do wojska w 1887 roku. Dzieło to sprawia wrażenie nieapriorycznego świadectwa o autorze i o czasach, w których przyszło mu żyć. Można tu dostrzec dwie sfery: życie prywatne bowiem przeplata się z twórczością (egzystencją) literacką. Z ironicznym akcentem ewokuje wizję rzeczywistości. Machar przybliża czytelnikowi to, co skłoniło go do napisania owego dzieła:

Ano, píšu Konfese. A myslím, že pro tohle: my, krásní literáti, jsme každý jak ten mythický Narcis. Každý z nás má sebe rád [...], každý je zamilován do sebe, každý se považuje za centrum života a světa [...]. A tak za dnů mladosti vypravuje a povídá, co viděl, co slyšel, co ho bolí [...], hlásí – li se k praporu dekadence, poví ještě jiné věci –

slovem, klade veliký důraz na své Já. Po letech – a tak bylo se mnou – dostaví se jakýsi ostych. Už se nemluví a nepíše já, já – už se raději zamění prvá osoba třetí a místo já myslím řekne se člověk myslí (Machar 1901, s. 8).

Wspominając swój rodzinny dom w Kolinie nad Łabą, rodziców, czasy swej młodości i życia literackiego, popadł w melancholię, natomiast czasy późniejsze przedstawił z perspektywy wielkiego dziecka z gorzkim uśmiechem zmęczonego sceptyka. Uczucia i refleksje, które zostały tu wyrażone – czasem wypowiedziane jakby mimowolnie, czasem z zamierzonym dystansem – kryją w sobie osobisty stosunek do świata: poczawszy od młodzińczej, naiwnej bezpośredniości, aż po mądrą powściągliwość wieku dojrzałego. Autor odkrywał przed czytelnikiem swą duszę i głębię idei, myśli w niej zawartych.

Literatura

Dějiny české literatury III. Literatura druhé poloviny devatenáctého století, 1961, red. M. Pohorský, ČSAV, Praha.

Hamon A., *Vlast' a internacionalismus. Český básník o vlastenectví. Báseň J. S. Machara*, „Lidová knihovna” [Praha] II, sešit 5.

Machar a křesťanství, 1909, „Časové úvahy” [Hradec Králové] XIII, č. 7.

Machar J. S., 1901, *Knihy feuilletonů. Třetí, Konfese literáta*, Čas, Praha.

Machar J. S., 1912, *Golgata. Básně*, Tiskem a nákladem Františka Šimáčka, Praha.

Machar J. S., 1919, *Katolické povídky*, Praha.

Machar J. S., 1927, *Pět roků v kásárnách*, Aventinum, Praha.

Machar J. S., 1928, *Řím*, Aventinum, Praha.

Machar J. S., 1929, *Roky za století I. Oni*, Praha.

Machar J. S., 1930, *Antika a křesťanství*, Praha.

Machar J. S., 1931, *V září hellenského slunce*, Praha.

Machar J. S., 1932a, *Jed z Judey*, Šolc a Šimáček, Praha.

Machar J. S., 1932b, *Svědómím věků*, Aventinum, Praha.

Magnuszewski J., 1973, *Historia literatury czeskiej*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.

Pešat Z., 1959, *J.S. Machar básník*, ČSAV, Praha.

Slomek J., 2002, *Bank, jenž se národu nezavděčil. Příběh J. S. Machara, vídeňského Čecha a kritika domach poměrů*, Lidové noviny, Praha.

Závada V., *Machar. Básně*, Československý spisovatel, Praha.